

Лариса Якубова (Київ)

ПОКЛИКАННЯ – ІСТОРИК

Сучасна історична наука втратила певний ареол романтизму та рафінованості, що вона мала з часів Геродота. Часи, коли суспільні еліти зачитувалися історичними творами, коли на останніх зростала їхня політична свідомість і вибудовувалися проекти вдосконалення державного та суспільного життя, як здається, минули. Широке кола сьогоденного суспільства не вважають історію наукою, не цікавляться нею, зневажають колись священні імена і не відчують внутрішньої потреби в спілкуванні з примарами минулого.

Безперечно, не останню роль у девальвації цінностей історії як науки, зменшення її суспільної ваги відіграла вона сама. Кричущі деформації в ній відбулися за радянських часів, коли принцип партійності фактично витіснив усі інші принципи наукового пізнання і спотворив обриси дійсної минувшини країни. Втім, криза історичної науки самою наукою в цілому подолана. Сучасна вітчизняна історична наука має потужний потенціал самовдосконалення та розвитку. Бентежить те, що попри голосні заяви політичних лідерів, Україна успадкувала безліч хиб радянської держави і серед них – потяг до **зручної, кишенькової** історії, з визначеною ієрархією героїв та антигероїв, фантомами внутрішнього та зовнішнього ворогів. І суспільство, і державу в переважній більшості випадків цікавить не істина, а прийнятні історико-політичні схеми, придатні для пропагування певних політичних ідей та забезпечення суспільної підтримки відповідних політичних концепцій. Сьогодні, як і раніше, історик залишається наодинці з власним сумлінням та історичним фактом, оскільки суспільство, що потужно комерціалізується, сфокусоване не на заглиблення у власний історичний досвід, а на позичання готових західних стереотипів суспільної поведінки. Сьогодні ж, як ніколи раніше, зросла відповідальність історика перед суспільством, передовсім – його майбутнім. Попри те, що держава забула про величезний світоглядно формуючий потенціал історичної дисципліни, сьогоденні підручники закладають по крупицях фундамент свідомості майбутніх поколінь українців, і саме на ньому вибудовуватиметься майбуття країни.

Колеги не заперечуватимуть, що всім нам час від часу приходять думки про зміну професії, про обрання шляху, який би забезпечив заможніше й благополучніше існування наших родин. Не секрет, що історична наука вимагає колосальних і повсякденних зусиль, вдумливої праці та багаторічного досвіду. Лише сам голий ентузіазм та захоплення історією не спроможні компенсувати щоденних інтелектуальних та емоційних витрат дослідників міжвоєнного періоду, який перенасичений колосальними людськими стражданнями та злочинами проти народу. Той, хто працював в архівах, знає, яким тягарем відкладаються у свідомості документи міжвоєнної доби, особливо початкової

доби радянського будівництва, суцільної колективізації, голодомору, масових політичних репресій, депортацій тощо. Ті ж, хто, незважаючи на всі «принади» професії історика, залишаються в ній, роблять свій вибір свідомо і не в останню чергу зважаючи на приклад особистостей, які мають безперечний авторитет у професії та визначають її сучасне обличчя. До них з повною відповідальністю можна віднести Станіслава Владиславовича Кульчицького – історика зі світовим іменем.

Моє знайомство зі Станіславом Владиславовичем відбулося в той період, коли вітчизняна наука акумулювала енергію майбутнього фактографічного вибуху, а самі історики болісно і розгублено шукали вихід з лабіринту концептуальних схем радянсько-партійного історичного міфу. То були досить складні й емоційно, й матеріально роки. Далеко не всі в той час спромоглися примирити власні ідеали з реальною історією радянського періоду, що розкривалася крок за кроком у моторошних деталях. Одна зі знайомих студенток донецького істфаку після участі в розкопках у місцях масових захоронень жертв сталінських репресій залишила навчання на 4-му курсі. Внутрішнє потрясіння і розчарування «героїчною історією соціалістичного будівництва» докорінним чином змінило не лише її професію, а й особисту долю, і це було не одиничним, а пересічним явищем. Подальша перемога «ринкових відносин» у країні викинула тисячі істориків з професії, зробила їх не потрібними. Часи відкриття дійсної історії радянської доби стали часом тяжких випробувань у науковому середовищі на витривалість, професійність, відданість професії, яку охопила довготривала методологічна криза.

З моменту проголошення державного суверенітету України розпочалося бурхливе прирощення історіографії. Науковці чутко зреагували на запити часу, оскільки й молода держава, яка тільки-но починала усвідомлювати себе в світі та визначати пріоритети власної внутрішньої й зовнішньої політики, і етноси, що вирвалися з лабетів радянської квазіімперії та ставали на шлях політизації етнічності, конче потребували опертя на той історичний досвід, що був напрацьований під час першої спроби побудови незалежної української державності. Лунали думки про необхідність відтворення державних інституцій та адміністративних утворень часів коренізації (зокрема, національних адміністративно-територіальних одиниць, національних шкіл, вишів, театрів), історики намагалися компенсувати дефіцит історичних знань, що на той час був кричущим. На початку 90-х рр. етнанаціональна історія становила практично суцільну «білу пляму», її довелося досліджувати заново так само, як і історію міжвоєнного періоду. Крок за кроком відтворювали поступ реальних історичних подій, висвітлювали постаті історичних діячів, реанімували історичну пам'ять народу, яка складалася з уривків спогадів старожилів та епізованих уявлень громад. 90-і роки стали часом справжнього «фактографічного вибуху».

Автори праць, виданих у першій половині 90-х рр., перебували, як правило, під впливом вкорінених за доби більшовизму стереотипів, з одного боку; та мали бажання якнайшвидше закрити «білі плями історії», з іншого. На перших порах висвітлювалися цілком незнані історичною наукою та суспільством сторінки міжвоєнної історії, відтворювалися долі тисяч репресованих партійно-радянських діячів та пересічних громадян УСРР. Обличчя періоду визначала теоретико-методологічна залежність (хоч і у видозміненому, заперечувальному концепті) від радянської державної історичної доктрини та партійних історичних схем, що представляли історію як систему послідовних партійних політичних заходів, за якими історія власне народу розмивалася, виглядала як щось вторинне. Досить проаналізувати публікації провідних вітчизняних істориків у фахових республіканських виданнях, аби з'ясувати, яким складним шляхом відбувалося вивільнення істориків від внутрішньої цензури. В той час лише декілька дослідників у своїх публікаціях високо підняли планку дослідження історії міжвоєнного періоду, провідне місце серед них, на мою думку, посіли Дж. Мейс та С.Кульчицький. Їхніми зусиллями залізобетонний моноліт радянського історичного міфу був розколотий і перетворився на складну багатогранну призму, в якій почали проглядати обриси справжньої минувшини народу України.

Наступні роки стали часом різнопланової та плідної праці Станіслава Владиславовича. Навряд чи можна назвати хоча б один проблемний напрямок в історії міжвоєнного періоду, який він не вивчав особисто і потому не передавав для поглибленого вивчення своїм учням. Завдяки цьому впродовж наступних 15-ти років йому вдалося не лише вийти на сучасний рівень проникнення в період, а й створити дослідницький колектив, який спроможний повноцінно і на високому фаховому рівні відтворити історію радянської України, уявлення про яку, на жаль, досі надто узагальнені.

Втім, яким би відчутним у дослідження окремих проблемних напрямків не був внесок вихованців С.Кульчицького, ніхто з них не заперечуватиме, що науковий авторитет учителя для них є надзвичайно високим. Ґрунтується він на колосальному коефіцієнті корисної дії С.Кульчицького, який за кількістю опублікованих праць випереджає декілька відділів, взятих разом. Величезна історіографія С.Кульчицького та її багатоаспектність вражають самі по собі. Не менше вражає те, яким чином одній людині вдається охоплювати те, що, здається, не можна охопити. Досить довго я не могла збагнути, звідки у С.Кульчицького беруться сили і внутрішня наснага для такої кількості робіт, що поєднуються з організаційною, консультативною та лекторською працею. Лише пропрацювавши декілька років пліч опліч, поспостерігавши за «шефом», його стилем життя та роботи, я дійшла висновку, що в основі його неймовірної працездатності лежить усвідомлена відповідальність перед суспільством, навіть коли останнє ніби сліпе й глухе до свого минулого. Намагання донести до людей отримане внаслідок виснажливої праці знання, непохитна віра в те, що

це знання потрібне і життєдайне, є постійним джерелом самоорганізації С.Кульчицького. Звідси ж – вражаюча зрозумілість та простота викладу надзвичайно складних соціально-економічних і політичних проблем, що підпорядковані меті проникнення в свідомість і відчуття найширших верств населення, різних вікових та соціальних категорій. Мало хто з сучасників спромігся вийти за межі вузького наукового кола. Розробивши певний проблемний напрямок, випустивши одну-дві монографії, низка дослідників почиває на лаврах, удивляючись тим, що відома у вузьких колах, тоді як суспільство потребує нової хвилі просвітництва.

Ми всі все життя навчаємося; навчаємося переважно у людей, які поруч з нами; навчаємося бути в професії й бути в житті. Щирісно впевнена, що спілкування з С.Кульчицьким ще довго приноситиме свої плоди і для мене, і для української спільноти. На сьогодні ж усвідомленим є переконання в тім, що істориками не стають. Диплом істфаку є лише перепусткою, але аж ніяк не запорукою професійності його власника. Історики товар штучний і рідкісний. Історики народжуються в місцях зовні непривабливих, непоказних, позбавлених елементарних ознак комфорту, серед пожовтілих від часу паперів, у яких – долі сотень тисяч людей. Історики народжуються, пропустивши через свою душу і свідомість долю власного народу, перенасичену стражданнями, страшними злочинами і прикладами небаченого героїзму. Стати істориком, не працюючи десятиліттями з року в рік у архівах, неможливо. Колеги погодяться, що переважна більшість людей, які примикають до історичних кіл, в кращому випадку є історіографами, які з публікації в публікацію тиражують чужі думки. Прізвища справжніх істориків зафіксовані в облікових листках архівних справ, саме за ними простежується широта інтересів та інтенсивність дослідницької праці науковців. Наважуся стверджуватися, що мало хто з сучасників складатиме конкуренцію Станіславу Владиславовичу за кількістю відміток в опрацьованих архівних справах.

Та справа не лише в тому. Власне, методика історичних досліджень є стандартною й доступна для вивчення кожному студентові. Саме особистість є ключовим аспектом формування історика і визначає його місце в науці. Минуле вибирає небагатьох з нашого кола для того, щоб з'єднатися мостами з майбутнім, це його єдина можливість забезпечити безперервність буття.